

7.2. ბანკის აქტიური ოპერაციების კლასიფიკაცია

თუკი კომერციული ბანკის პასივების ანალიზი არის მისი რესურსების კლასიფიკაცია, აქტივების ანალიზი არის ამ რესურსების გამოყენების მიმართულებათა კლასიფიკაცია და სტრუქტურა, ანუ სად, რა მიზნით, რა მოცულობით, რა ფასად, რა რისკით და რა ვადით ხდება მათი განთავსება. კომერციული ბანკის ბალანსის აქტივების კლასიფიკაციითა და სტრუქტურის შესწავლით შესაძლებელია პასუხი გავცეთ ამ კითხვებს, ანუ გავიგოთ, როგორ გაანაწილა მისმა მენეჯმენტმა „სხვისი“ ფული, ე.ი. პასივებში ასახული საკუთარი (კაპიტალი) და მოზიდული (დეპოზიტური და არადეპოზიტური) სახსრები. კომერციული ბანკის აქტივების კლასიფიკაციისას ნათლად ჩანს მათი ეკონომიკური შინაარსი.

აქტივების კლასიფიკაცია შეიძლება სხვადასხვა ნიშნით, კერძოდ:

1. დანიშნულების მიხედვით;
2. სახსრების განთავსების ხასიათის მიხედვით;
3. რისკის ხარისხის მიხედვით;
4. შემოსავლიანობის მიხედვით;
5. ლიკვიდობის მიხედვით;
6. ვადიანობის მიხედვით;
7. ვალუტების მიხედვით.

დავახასიათოთ მოკლედ თითოეული მათგანი:

1. დანიშნულების მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია გულისხმობს მათ დაყოფას ძირითად მიმართულებებად. აქ გამოიყოფა სამი ძირითადი სახეობა:

- **აქტივები, რომლებიც აუცილებელია ბანკის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის.** მათში შედის ძირითადი საშუალებები და არამატერიალური აქტივები, რომელთა საერთო სახელია ფიქსირებული აქტივები. ესაა შენობები, ნაგებობები, კომპიუტერული ტექნიკა, მანქანები, ავეჯი, პროგრამული უზრუნველყოფები და ა.შ. ამ სახეობის აქტივებზე მთლიანი აქტივების 5%-10%-მდე მოდის, თუმცა, როგორც წესი, რაც უფრო მცირე ზომისაა ბანკი, ფიქსირებული აქტივების ხვედრითი წილი სულ უფრო მეტია და იგი შეიძლება 15%-ის ფარგლებში იყოს;
- **აქტივები, რომლებიც განკუთვნილია კლიენტების შეუფერხებლად მომსახურებისათვის.** აქ უმთავრესია აუცილებელი ლიკვიდური აქტივები, ანუ ფულადი სახსრები და მათი საკმარისი დონის შენარჩუნება, რათა შესაძლებელი იყოს კლიენტების ნორმალური საკასო-საანგარიშსწორებო მომსახურება. ამ ჯგუფში შედის ლიკვიდური სახსრები, ანუ ფული და ისეთი აქტივები, რომელთაც აქვთ ფულად გადაქცევის მყისიერი უნარი. საქართველოს ეროვნული ბანკის მოთხოვნით, კომერციული ბანკები ვალდებული არიან თავიანთი ვალდებულებების 30% განთავსებული ჰქონდეთ ლიკვიდურ აქტივებში;
- **შემოსავლების მომტანი აქტივები** არის ის აქტივები, რომელთა უკუგება, ანუ მათგან მიღებული შემოსავალი, უზრუნველყოფს ბანკის, როგორც კომერციული ორგანიზაციის ფუნქციონირებას. აქტივების ეს სახეობა მოიცავს გაცემულ სესხებს, სახსრებს ფასიან ქაღალდებში და საინვესტიციო საქმიანობას. როგორც წესი, ასეთ აქტივებზე მოდის მთლიანი აქტივების ორი მესამედი.

2. სახსრების განთავსების ხასიათის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია სამი სახეობის აქტივებს მოიცავს:

- **პირველადი აქტივები**, სადაც მოიაზრება სახსრების პირველადი განთავსება, მაგალითად, დაკრედიტებაში;
- **მეორადი აქტივები**, რაც გულისხმობს სახსრების განთავსებას სპეციალურ რეზერვებსა და ფონდებში, მაგალითად, მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების რეზერვში, სადაზღვევო ფონდებში და ა.შ.
- **საინვესტიციო აქტივები** გულისხმობს ბანკის სახსრების განთავსებას ფასიან ქალაქებში, სხვა კომპანიების სანქსდებო კაპიტალში, ფიქსირებულ აქტივებში.

3. რისკის ხარისხის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია არის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, რომლის საშუალებითაც ხდება აქტივების ხარისხისა და მისი რისკებისადმი მგრძობელობის განსაზღვრა. მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში, მათ შორის, საქართველოშიც, დამკვიდრებულია „რისკის მიხედვით შენონილი აქტივის“ ცნება, რომელიც გულისხმობს აქტივების კლასიფიკაციას მათთან დაკავშირებული რისკების მიხედვით. აღნიშნული კლასიფიკაცია რეგულირდება „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულებით“. დოკუმენტის თანახმად, რისკის მიხედვით შენონილი აქტივები გამოიყენება კომერციული ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობის განსაზღვრისათვის და იგი მოიცავს საკრედიტო და საბაზრო რისკებით შენონილ აქტივებს. საკრედიტო რისკი არის კონტრაგენტი პარტნიორის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობით ან გაკოტრებით გამოწვეული რისკი, ხოლო საბაზრო რისკი არის ბაზარზე ფასების მერყეობის შედეგად ბანკის აქტივების ღირებულების ცვლილებით გამოწვეული რისკი.

აქტივების საკრედიტო რისკის მიხედვით შენონის მიზნით ბანკის აქტივები იყოფა 4 კატეგორიად და თითოეული კატეგორიის აქტივებს შეესაბამება საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი:

- **I კატეგორიის აქტივები**, 0%-იანი საკრედიტო რისკი – საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 0;
- **II კატეგორიის აქტივები**, 20%-იანი საკრედიტო რისკი – საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 0.2;
- **III კატეგორიის აქტივები**, 50%-იანი საკრედიტო რისკი – საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 0.5;
- **IV კატეგორიის აქტივები**, 100%-იანი საკრედიტო რისკი – საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 1.0.

საქართველოში მოქმედი პრაქტიკით მიღებულია ასევე აქტივებისა და მისი მთავარი ნაწილის – სესხების კლასიფიკაცია, რომელიც ეფუძნება ასევე ეროვნული ბანკის დოკუმენტს და ეწოდება „კომერციული ბანკების მიერ აქტივების კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შექმნისა და გამოყენების წესი“. აღნიშნული დოკუმენტის თანახმად სესხების კლასიფიკაცია ხდება 5 კატეგორიის მიხედვით:

- სტანდარტული სესხები;
- საყურადღებო სესხები;
- არასტანდარტული სესხები;
- საეჭვო სესხები;
- უიმედო სესხები.

ზემოაღნიშნული კლასიფიკაცია, თავისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, შემდეგ (პარაგრაფი 7.4.) უფრო ფართოდ იქნება განხილული.

4. შემოსავლიანობის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია ორი სახეობის აქტივს გულისხმობს:

- **„მუშა“, ანუ შემოსავლების მომტანი აქტივები**, გულისხმობს იმ აქტივებს, რომელთა განთავსებიდანაც ბანკი იღებს შემოსავლებს, რაც აუცილებელია განეული ხარჯების გადასაფარავად და საკმარისი მოგების მისაღებად, რათა დაკმაყოფილებულ იქნეს აქციონერთა ინტერესები. აქტივების ამ ჯგუფში ძირითადი აქტივებია გაცემული სესხები, ფასიანი ქაღალდების შესყიდვა, ნილობრივი მონაწილეობა სხვა კომპანიებში. აღსანიშნავია, რომ ზოგჯერ კომერციული ბანკი შემოსავალს იღებს „არამუშა“ აქტივებიდანაც, როგორცაა, მაგალითად, მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების შესაბამისად ეროვნულ ბანკში განთავსებული სახსრები, რომელთაც შეიძლება ერიცხებოდეს პროცენტი;
- **„არამუშა“, ანუ შემოსავლების არმომტანი აქტივები**, გულისხმობს იმ აქტივებს, რომლებიც ბანკს სჭირდება ნორმალური ფუნქციონირებისა და კლიენტების შეუფერხებლად მომსახურებისათვის. ამ აქტივებიდან ბანკი შემოსავლებს არ იღებს, მაგრამ მათი არსებობის გარეშე ბანკის ფუნქციონირება შეუძლებელია. აქ შედის ძირითადი საშუალებები, არამატერიალური აქტივები, ნაღდი ფული, სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ უკანასკნელის ზოგიერთ ნაწილზე ბანკი შეიძლება იღებდეს გარკვეულ შემოსავლებს (მაგალითად, ე.წ. „ოვერნაითებიდან“).

5. ლიკვიდობის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია სამი სახეობის აქტივს გულისხმობს:

- მყისიერი ლიკვიდური აქტივები – ესაა ფულადი სახსრები და ისეთი აქტივები, რომლებსაც აქვთ ფულად სახსრებად მყისიერად (სწრაფად) გარდაქმნის შესაძლებლობა. საქართველოს ეროვნული ბანკის კლასიფიკაციით – ესაა ნაღდი ფული, სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე, ბანკებში განთავსებული დეპოზიტები და სახელმწიფო სავალო ფასიანი ქაღალდები;
- მიმდინარე ლიკვიდური აქტივები არის ის აქტივები, რომელთა დაფარვის (დაბრუნების) ვადა არის 30 დღემდე (გაცემული სესხები და სხვა განთავსებული სახსრები, რომელთა დაფარვამდე დარჩენილია 30 დღემდე ვადა);
- გრძელვადიანი ლიკვიდობის სახსრებში შედის ის აქტივები, რომელთა დაფარვის ვადა აღემატება 30 დღეს.

6. ვადიანობის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია ოთხი სახეობის აქტივს გულისხმობს:

- უვადო, მოთხოვნამდე აქტივები;
- მოკლევადიანი აქტივები – აქტივები, რომლებიც განთავსებულია 1-დან 30 დღემდე ვადით;
- საშუალოვადიანი აქტივები – აქტივები, რომლებიც განთავსებულია 1 თვიდან 1 წლამდე ვადით;

- გრძელვადიანი აქტივები – აქტივები, რომლებიც განთავსებულია 1 წელზე მეტი ვადით;

7. ვალუტების მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია გულისხმობს ორი სახეობის აქტივს: ეროვნულ ვალუტასა და უცხოურ ვალუტაში.

აქტივების სტრუქტურის გაცნობა მნიშვნელოვანი წინაპირობაა იმისათვის, რომ მოხდეს კომერციული ბანკების აქტივების სტრუქტურისა და მისი ხარისხის შეფასება.

7.3. კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა

კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურის შესწავლისას ნათლად ჩანს მისი მენეჯმენტის უნარი, მიიღოს მაქსიმალური მოგება მინიმალური დანახარჯებით და ლიკვიდობის აუცილებელი დონის შენარჩუნებით, ანუ რამდენად უზრუნველყოფს იგი, ოპტიმალურად გაანაწილოს საკუთარი და მოზიდული სახსრები სხვადასხვა სახეობის აქტივში.

ის, თუ რამდენად ოპტიმალურია აქტივების სტრუქტურა, რამდენად მიზანშეწონილად და საიმედოდაა ისინი დაბანდებული, რამდენად არის დაცული ბალანსი მომგებიანობასა და რისკიანობას შორის, განაპირობებს კომერციული ბანკების მდგრადობას, ანუ ამ ბანკში განთავსებული დეპოზიტებისა და სხვა სახსრების უსაფრთხოების გარანტირებას. აქედან გამომდინარე, ცალკეული ბანკისა და მთლიანად საბანკო სისტემის მიერ აქტივების განთავსებისას ფრთხილ და გონივრულ გადაწყვეტილებაზე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირება. ცალკეული ბანკების გაკოტრება იწვევს მის პასივში აღრიცხული ფულადი სახსრების მეპატრონეთა ფინანსურად დაზარალებას და ხშირად გაკოტრებასაც. ერთი ბანკის გაკოტრებამ შეიძლება გამოიწვიოს ეკონომიკური სუბიექტების მიერ სხვა, ჯანსაღი ბანკებიდან ანაბრების მასობრივი გატანის პროვოცირება, შეიძლება დაიწყოს ჯაჭვური რეაქცია, ე. წ. „დომინოს ეფექტი“, ანუ კრიზისში ჩათრეულ იქნენ სხვა ბანკები და მთელი ფინანსური ბაზარი. ისტორიულად ბანკების გაკოტრების აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ აქტივების არასწორი, არაჯანსაღი სტრუქტურის შედეგია უხარისხო, პრობლემური აქტივების მაღალი ხვედრითი წილით.

როგორც წესი, აქტივების ხარისხის უმთავრესი მახასიათებელი საკრედიტო პორტფელის ხარისხია. რა იწვევს გაცემული სესხების პორტფელის ხარისხის გაუარესებას? რა თქმა უნდა, არაკვალიფიციური მენეჯმენტი, რაც გულისხმობს კრედიტების გაცემის პროცესის ლიბერალურ ხასიათს, მაქსიმალური მოგების მიღების მიზნით დაკრედიტების მოცულობის ზრდას რისკების გაზრდის ხარჯზე, კრედიტის უზრუნველყოფის ლიბერალურ შეფასებას და ხარვეზებს მათ დოკუმენტურად გაფორმებაში, ხარვეზებს ანგარიშგებაში, გაცემული სესხების არასრულ და არაკვალიფიციურ მონიტორინგს, ნეგატიურად კლასიფიცირებული კრედიტების მაღალ კონცენტრაციას და ა.შ.